

ГЕЙДАР АЛІЄВ ЯК ФУНДАТОР ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ СТРАТЕГІЇ АЗЕРБАЙДЖАНУ

Наукові праці МАУП, 2014, вип. 43(4), с. 56–61

Аналізується роль Гейдара Алієва як фундатора зовнішньополітичної стратегії Азербайджану. Відстежуються головні принципи міжнародної політики постсоціалістичного Азербайджану, розроблені Загальнонаціональним лідером Гейдаром Алієвим.

Азербайджанська Республіка, з перших днів її незалежного існування, прагне посісти гідне місце в сучасній системі міжнародних відносин і тим самим відстояти та забезпечити свої національні інтереси.

18 жовтня 1991 р. було проголошено незалежність Азербайджанської Республіки, новій державі потрібно було повністю перебудувувати внутрішню та зовнішню політику. Здійснення цього надзвичайно важливого завдання ускладнювалося серйозними політичними та економічними проблемами, які були суттєво обтяжені вірменським сепаратизмом у Нагірному Карабасі і воєнною агресією Вірменії. Молодій азербайджанській дипломатії потрібно було залучити світове співтовариство для підтримки у боротьбі з вірменськими агресорами та сепаратистами, паралельно з цим необхідно було створити умови для політичної та економічної інтеграції країни у геополітичний простір, забезпечити територіальну цілісність і безпеку держави.

Ситуація ускладнювалася ще й тим, що в країні панувала важка економічна і політична криза, у сфері зовнішньої політики був відсутній послідовний курс, спрямований на зміцнення позицій молодого Азербайджанської Республіки. Керівники держави, які представляли Народний фронт, не були готові до проведення виваженої зовнішньої

політики, їх безвідповідальні, а іноді й провокаційні заяви, пов'язані з міжнародними, регіональними та міждержавними відносинами, заподіювали велику шкоду міжнародному іміджу країни.

Обставини докорінним чином змінилися після того, коли президентом країни був обраний Гейдар Алієв. Ще в жовтні 1993 р. у своїй інавгураційній промові він заявив: "Одним з основних завдань на шляху зміцнення незалежності республіки є грамотна, компетентна зовнішня політика, яка дає можливість відстоювати інтереси Азербайджану на міжнародній арені" [1].

Відмінною рисою азербайджанської зовнішньої політики від політики більшості країн СНД є те, що її стратегічні принципи були розроблені і сформульовані Загальнонаціональним лідером азербайджанського народу Гейдаром Алієвим ще на початку 1990-х років, з урахуванням геополітичного становища і національних інтересів країни, головні принципи якої є актуальними і нині. Серед найголовніших варто відзначити: повага до міжнародного права, шанобливе ставлення до суверенітету інших держав, вирішення всіх спірних питань мирним шляхом, розбудова взаємовигідного економічного, наукового та культурного співробітництва, зняття державою всіх обмежень, всіх перешкод на шляху розвитку міждержавних зв'язків.

Гейдар Алієв державну зовнішньополітичну концепцію пов'язав зі зміцненням ролі Азербайджану як мосту, що з'єднує Схід із Заходом, Північ з Півднем, побудував концепцію, яка лягла підвалиною модернізації у самій збалансованій формі, зв'язав її з глобальними тенденціями міжнародного розвитку [2].

Втілення в життя цієї стратегії вимагало розбудови державних органів зовнішніх відносин, чіткого визначення їх ролі в системі державної влади. Потрібно було також зайняти достойне Азербайджану місце у міжнародній спільноті, розробити та впровадити в життя енергетичну стратегію країни.

Усі ці завдання були здійснені під безпосереднім керівництвом Гейдара Алієва.

1 січня 2001 р., у своєму зверненні до азербайджанського народу у зв'язку зі вступом людства у нове століття і третє тисячоліття, Гейдар Алієв підкреслив, що країна за роки незалежності “прагнула встановити, розвивати з усіма державами світу рівноправні, взаємовигідні зв'язки, ефективно використовувати ці зв'язки як для зміцнення міжнародних позицій Азербайджану, так і для розвитку економіки, науки, культури республіки” [3, 143], наголошуючи при цьому, що зовнішня політика Азербайджану, який встав на демократичний шлях розвитку, відображає в собі всі досягнення світового досвіду, загальноприйняті цивілізовані міжнародні норми [4].

Визначаючи пріоритети зовнішньої політики Азербайджану, Гейдар Алієв серед головних з них виділяв ґрунтовну розбудову взаємовідносин із своїми найближчими сусідами: Росією, Туреччиною та Іраном. Вказував він і на необхідність налагодження й розвитку взаємовигідних відносин з провідними державами світу, такими як США, Великобританія, Китай, Японія, Франція, Німеччина, Італія.

Гейдар Алієв одним із ключових завдань міжнародної політики Азербайджану вважав необхідність зайняти достойне місце в системі міжнародних багатосторонніх відносин. Пріоритет він надавав насамперед універсальній міжнародній організації, а саме ООН, регіональним — ОБСЄ, Раді Європи, Європейському Союзу, відносинам Азербайджану

з Євroatлантичним Союзом, Організацією Ісламська Конференція, міждержавним — участь країни в СНД та ГУАМ.

Виконуючи ці настанови Президента, азербайджанська дипломатія активно діє в Організації Об'єднаних Націй, де основна увага Баку акцентується на врегулюванні вірмено-азербайджанського конфлікту відповідно до Статуту ООН, використанні трибуни цієї авторитетної організації для донесення до світової спільноти своєї позиції. Азербайджан активно співпрацює зі спеціалізованими структурами ООН у галузі науки, культури, охорони здоров'я, використовуючи потенціал ООН для поступального розвитку економічної та соціальної сфер республіки.

Азербайджанська Республіка стала повноправним членом ООН на 46-й сесії Генеральної асамблеї ООН, що відбулася в березні 1992 р. [5]. З перших днів членства у цій універсальній міжнародній організації Баку активно використовує її можливості для встановлення та розширення взаємовигідних зв'язків Азербайджану з державами світу, а також зміцнення міжнародного іміджу держави.

Виконуючи настанови Гейдара Алієва, зовнішнє політичне відомство Азербайджану, який опинився в умовах гострої інформаційної блокади в результаті вірменської агресії, повною мірою користується можливостями ООН для більш об'єктивного і повного інформування міжнародної громадськості про перебіг процесів в країні та регіоні.

Розпочинаючи з 1993 р. Азербайджан приєднався до цілого ряду міжнародних правових документів із забезпечення прав людини, тим самим створив потужну базу для більш повного захисту інтересів республіки. У ці роки азербайджанська дипломатія, з допомогою дружніх країн, систематично виносить на обговорення Ради Безпеки ООН питання, пов'язані з агресією Вірменії проти Азербайджану. У результаті були прийняті чотири резолюції, що підтримують територіальну цілісність Азербайджану, вимагають беззастережного виведення окупаційних військ із захоплених територій і повернення біженців у місця постійного проживання.

Великим досягненням молоді азербайджанської дипломатії було і те, що в той період Генеральний секретар ООН виступив з сімома заявами, в яких вимагав забезпечити територіальну цілісність і суверенітет Азербайджану, однозначно підтримав зусилля Мінської групи, спрямовані на мирне врегулювання нагірно-карабахського конфлікту.

Слід відмітити, що під керівництвом Гейдара Алієва, починаючи з середини 1993 р., відносини Азербайджану з ООН набули нового імпульсу, їм стали притаманні комплексний підхід, системність, дії офіційного Баку в Нью-Йорку носили послідовний та передбачуваний характер. Запропонована президентом зовнішньополітична концепція Азербайджану, головною ідеєю якої стала реалізація збалансованої, багатовекторної дипломатії, сприяла посиленню ролі країни в ООН.

Ці зв'язки отримали подальший розвиток завдяки участі Президента Азербайджану в сесіях і ряді інших засідань Генеральної Асамблеї ООН та проведених ним численних зустрічей. Так, Гейдар Алієв вперше у вересні 1994 р. взяв участь у 49-й сесії Генеральної асамблеї ООН і з трибуни цього авторитетного міжнародного форуму довів до світової громадськості позицію Азербайджану, пов'язану з цілим рядом глобальних питань.

Важливу роль у поглибленні співробітництва Азербайджану з ООН відіграв візит генерального секретаря ООН Б. Бутроса-Галі в Баку в жовтні 1994 р., під час якого Гейдар Алієв докладно ознайомив високого гостя з суспільно-політичним та економічним життям Азербайджану, тяжкими наслідками вірменської агресії. Б. Бутрос-Галі пообіцяв керівнику держави, що різні організації ООН активізують свої зусилля для надання країні підтримки у розв'язанні існуючих проблем.

Президент Азербайджану Гейдар Алієв, який брав участь у проведеному в жовтні 1995 р. спеціальному урочистому засіданні Генеральної Асамблеї з нагоди 50-річчя ООН, звернувшись з високої трибуни цієї структури до держав світу, виклав принципову позицію Азербайджанської держави з глобальних проблем, а також закликав до активізації між-

народних зусиль для запобігання вірменській агресії.

Президент Гейдар Алієв у своєму виступі у вересні 2000 р. на саміті тисячоліття ООН відзначив важливу роль цієї міжнародної організації в захисті миру і безпеки на планеті, ще раз виклав позицію Азербайджану щодо запобігання регіональним конфліктам, у тому числі вірмено-азербайджанському нагірно-карабахському, підкреслив необхідність проведення в цій організації реформ, спрямованих на подальшу активізацію діяльності ООН у розв'язанні проблем, з якими зіткнулося людство [6].

Азербайджанська держава налагодила широкі зв'язки з ООН, використовує різні методи і засоби співпраці. Для плідного здійснення цього процесу Азербайджан приєднався до ряду важливих міжнародних договорів. Сфера охоплення цих договорів відкриває нові можливості для розв'язання проблем, що виникають у зв'язку з сучасними суспільно-політичними, соціально-економічними та іншими сферами життя Азербайджану.

Одним із важливих напрямів взаємодії з ООН є співробітництво Азербайджану з різними органами цієї міжнародної організації. Вірменська військова агресія спричинила важкі гуманітарні проблеми, що спонукало Азербайджан активізувати дипломатичні зусилля зі встановлення широких та стійких зв'язків з Верховним комісаріатом ООН по біженцям, Дитячим фондом (ЮНІСЕФ), Програмою розвитку та іншими структурами.

Гейдар Алієв одним із важливих напрямів зовнішньої політики країни вважав інтеграцію Азербайджану в європейський правовий простір (ОБСЄ, Рада Європи, Європейський Союз). Діяльність азербайджанської дипломатії у цих головних європейських структурах спрямована як на налагодження співпраці в галузі демократизації та прав людини, так і в сфері забезпечення безпеки в регіоні. Зокрема, Азербайджан бере активну участь у діяльності ОБСЄ, активно співпрацює з Мінською групою ОБСЄ з врегулювання вірмено-азербайджанського конфлікту.

25 січня 2001 р. Азербайджан офіційно став 43-м членом Ради Європи. Таким чином,

ось уже більше тринадцяти років країна є повноправним учасником цієї організації. На сьогодні Азербайджан успішно виконує зяті на себе зобов'язання перед Радою Європи, постійно інформує членів РЄ про вірмено-азербайджанський конфлікт і розраховує на сприяння цієї організації у якомога швидшому його мирному врегулюванні.

Гейдар Алієв бачив великі перспективи у співробітництві Азербайджану з Європейським Союзом. Відносини Баку і ЄС нині будуються в рамках програм, що охоплюють різні напрями діяльності цієї організації. Зокрема, ці програми покликані сприяти економічним та соціальним реформам, створенню транспортно-комунікаційного коридору Схід–Захід, розвитку інфраструктури регіону. Найбільшими є програми ТАСІС, ТРАСЕКА і ІНОГЕЙТ. В рамках цих програм ЄС виділив протягом останніх 10 років Азербайджану фінансову допомогу в розмірі 970 млн євро [7]. На сьогодні ТРАСЕКА профінансувала 62 проекти Технічного сприяння загальною вартістю 105 млн і 14 інвестиційних проектів на суму 52 млн євро [8]. Таким чином, політика “Нового сусідства” Європейського Союзу відкрила перед Азербайджаном нові можливості співпраці з цією структурою.

У військово-політичній стратегії Гейдара Алієва значне місце приділяється відносинам Азербайджану з НАТО. Північноатлантичний Альянс зацікавлений у розвитку відносин з Азербайджаном, що зумовлено передусім вигідним геополітичним положенням республіки. Причому, одним з пріоритетних завдань НАТО в регіоні є забезпечення безпеки нафтопроводів і газопроводів. З 2005 р. Азербайджан здійснює з НАТО програму індивідуального плану дій партнерства (ІПДП). Ця програма охоплює політичну й оборонну сфери, а також сферу безпеки [9].

Активною є участь Азербайджану в інтеграційних угрупованнях на пострадянському просторі (СНД та ГУАМ). Азербайджан вибрав для себе максимально незалежний формат взаємодії в рамках СНД, підписуючи тільки ті угоди, які цікаві Азербайджану, або ті, за якими існує чітка стратегія реалізації. Азербайджан ініціював у 1997 р. створення

нової міждержавної структури — ГУАМ, в яку на сьогодні входять також Грузія, Україна і Молдова. Основним завданням ГУАМ є створення сприятливих умов для плідної і довготривалої економічної кооперації з транскавказьким транспортним коридором, Захід–Схід, Схід–Захід.

Гейдар Алієв зробив дуже багато для того, щоб Азербайджан за роки незалежності зайняв достойне місце в ісламському світі. Як світська, мусульманська країна, держава створює всі можливості для міжрелігійної та міжетнічної толерантності. Століттями тут проживали в мирі і злагоді мусульмани та християни, іудеї та представники інших релігій [10, 84].

Нині Азербайджан демонструє приклад релігійної терпимості й поваги до інших культур та національних традицій. У цьому контексті слід розглядати відносини Азербайджану з Організацією Ісламська Конференція (ОІК), членом якої країна стала у 1992 р. Гейдар Алієв вимагав від дипломатії Азербайджану активно використовувати можливості Організації для зміцнення міжнародних зв'язків, розвитку взаємовигідного співробітництва в економічній, політичній та гуманітарній сферах. Виконуючи ці настанови, Баку і сьогодні активно використовує можливості країн, які входять до ОІК, у справі врегулювання нагрілого карабахського конфлікту.

Азербайджанська дипломатія активно співпрацює з дипломатами країн ОІК у різних міжнародних організаціях. Стало традицією узгоджувати позиції делегацій ісламських країн з принципових проблем на різних міжнародних форумах та конференціях.

Зовнішньополітична стратегія, розроблена і реалізована Гейдаром Алієвим, у XXI ст. успішно продовжується та приумножується новим Президентом країни Ільхамом Алієвим. Завдяки продуманій та виваженій внутрішній та зовнішній політиці, Азербайджан на сьогодні відрізняється від інших країн Кавказького регіону політичною стабільністю, що ґрунтується на принципах демократії та права; завдяки втіленню в життя ринкових правил, стрімко зростає економіка країни. Усе це створило гарні умови для зміцнення

міжнародних позицій Азербайджану як в регіоні, так і у світі.

Ефективне використання багатих запасів нафти та газу Азербайджану є також одним із пріоритетів зовнішньої політики країни. “Енергетична стратегія Азербайджану”, яку свого часу розробив та втілює у життя Загальнонаціональний лідер Гейдар Алієв і яку успішно реалізує президент Ільхам Алієв, стала основним елементом енергетичної політики держави.

Знаковим з точки зору міжнародних перспектив країни став підписаний 20 вересня 1994 р. “Контракт століття” з експлуатації нафтових родовищ в азербайджанському секторі Каспійського моря. “Контракт століття” та підписані пізніше численні нафтові контракти поглиблювали інтеграцію Азербайджану в світове співтовариство, демонстрували готовність країни створити потужне підґрунтя для побудови взаємовигідних відносин.

Азербайджан, з точки зору географічного положення, має дуже важливу геостратегічну позицію на стику Європи та Азії, через територію країни проходять транспортні та енергетичні коридори Схід–Захід і Північ–Південь. Практично мова йде про те, якщо Азербайджан буде вести правильну політику у цій царині, то в нього є шанс стати енергетичним та інфраструктурним центром регіону.

У цьому контексті потрібно згадати і Бакинську міжнародну конференцію по відновленню історичного Шовкового шляху. У цьому надзвичайно важливому міжнародному форумі, який відбувся 7–8 вересня 1998 р., взяли участь лідери 32-х держав та 13-ти громадських організацій, її рішення відіграли ключову роль у подальшому економічному розвитку як Азербайджану, так і регіону в цілому.

Упровадження в життя досягнутих в столиці Азербайджану домовленостей створили можливості для поновлення Великого Шовкового шляху в рамках програми ТАСІС – ТРАСЕКА ЄС. І вже сьогодні країни, що розташовані у транспортному коридорі Європа–Кавказ–Азія, активно використовують його можливості для розвитку, більш раціонального використання їх економічних можли-

востей, поглиблення багатостороннього економічного співробітництва.

Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що завдяки мудрості та далекоглядності Загальнонаціонального лідера Гейдара Алієва Азербайджан виробив та реалізовує ефективну зовнішню стратегію. Створена їм зовнішня політика незалежної держави слугує національним інтересам держави, зміцненню міжнародного авторитету Азербайджану, підвищенню його іміджу. Цей політичний курс гідно відповідає на нові виклики глобалізованого світу, створює гарні можливості для подальших позитивних зрушень усередині країни. Позиція Азербайджану у світовій політиці виважена та передбачувана, країна за невеликий період часу стала авторитетним міжнародним гравцем у регіоні, з нею рахуються і в усьому світі.

Нині президент Ільхам Алієв продовжує зовнішньополітичний курс Гейдара Алієва та веде країну до демократії та процвітання.

Література

1. *Навстречу к грядущему дню. “Наследие Гейдара Алиева”*. — Международная Электронная Библиотека. — Баку, 2004. — С. 27.
2. *Асланов Аслан. Гейдар Алиев — архитектор и создатель современного независимого Азербайджана / Аслан Асланов*. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://news.day.az/politics/400997.html>
3. *Алиев И. Г. Каспийская нефть Азербайджана / И. Г. Алиев*. — М.: Известия, 2002. — 712 с.
4. *Алиев Гейдар. Азербайджан на пороге XXI века и третьего тысячелетия / Гейдар Алиев // Возрождение XXI век*. — 2001. — № 1–2 (35–36). — С. 34.
5. *Azərbaycan*. — 1992. — 3 mart.
6. *Ахмедов Э. Курс внешней политики Гейдара Алиева и современная геополитическая реальность // Журн. “Халг”*. — № 122. — Июнь 2012. — С. 6.
7. *German T. Corridor of Power: The Caucasus and Energy Security // Caucasian Review of International Affairs*. — 2014. — Vol. 2 (2). — P. 17.
8. *The European Union and its Neighbours*. — P. 605.
9. *Гусейнов В. Каспийская нефть. Экономика и геополитика*. — М.: Олма-Пресс, 2002. — 384 с.
10. *Геоистория Каспийского региона и геополитика современности / П. Г. Дарабади*. — Баку: Элм, 2002. — 192 с.

На конкретних прикладах підтверджено тезу про те, що саме президент Азербайджану не лише опрацював головні складові зовнішньої політики країни, а й втілює їх у життя. На підставі проведеного аналізу доведено висновок про важливу роль Гейдара Алієва у ствердженні міжнародного авторитету Азербайджану та створенні його позитивного іміджу в світі.

На конкретных примерах подтвержден тезис о том, что именно президент Азербайджана не только доработал главные составляющие внешней политики страны, но и внедрил их в жизнь. Учитывая проведенный анализ, доказана важная роль Гейдара Алиева в утверждении международного авторитета Азербайджана и создании его позитивного имиджа в мире.

Concrete examples confirm that the President of Azerbaijan not just elaborated main elements of the foreign policy, but also implemented them into the life. Basing on this analysis the author comes to conclusion about important role of Geidar Aliev in strengthening international prestige of Azerbaijan and creating its positive image.

Надійшла 29 жовтня 2014 р.